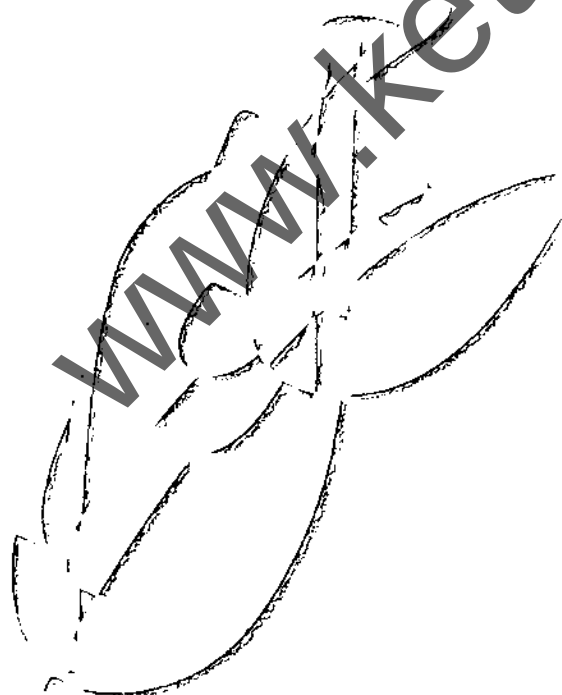

دستور زبان فارسی ۲

ویرایش چهارم

حسن انوری
حسن احمدی گیوی

بنگاه ملی کتابخانه و اسناد

دستور زبان فارسی ۲

ویرایش چهارم

مؤلفان: حسن انوری، حسن احمدی گیوی

ناشر: انتشارات فاطمی

ویرایش چهارم: چاپ اول، ۱۳۹۰

ویرایش سوم: چاپ ششم، ۱۳۸۹

ویرایش دوم: چاپ بیست و نهم، ۱۳۸۵

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۳۱۸-۶۶۴-۷

ISBN 978-964-318-664-7

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۸۰۰ تومان

آماده سازی پیش از چاپ: واحد تولید انتشارات فاطمی

- مدیر تولید: فرید مصلحی

- طراحی جلد: زهرا قورچیان

- حروفچینی (TEX تایپ): هنگامه صادقی، اعظم توکلی

- نمونه خوان: مهسا مهدیلو، شکوفه صراف

- رسامی: فاطمه تقی

- نظارت بر چاپ: علی محمدپور

لیتوگرافی: صاحب

چاپ و صحافی: خاشع

■ کلیه حقوق این اثر برای انتشارات فاطمی محفوظ است. تکثیر، انتشار و ذخیره سازی تمام یا بخشی از این اثر به هر شکل (چاپی، الکترونیکی و ...) و با هر هدف بدون مجوز از ناشر، غیرقانونی و قابل پیگرد است.

انتشارات فاطمی، تهران، میدان دکتر فاطمی، خیابان جویبار، خیابان میرهادی،

شماره ۱۴، کدپستی ۱۴۱۵۸۸۴۷۴۱، تلفن: ۸۸۹۴۵۵۴۵ (۲۰ خط)

www.fatemi.ir • info@fatemi.ir

انتشارات فاطمی

انوری، حسن، ۱۳۹۲-

دستور زبان فارسی ۲/ مؤلفان حسن انوری، حسن احمدی گیوی؛ ویرایش چهارم. - تهران: فاطمی، ۱۳۹۰.

دوازده، ۲۰۴ ص: جدول.

- ISBN 978-964-318-664-7

نمایه

۱. فارسی -- دستور. ۲. فارسی -- دستور -- راهنمای آموزشی (عالی). الف. احمدی گیوی، حسن، ۱۳۰۶. ب.

عنوان

۲۵۵

PIR۲۶۹۲/۱۵۵۵۲

۱۳۹۰

۹۷۸۰۹۰

کتابخانه ملی ایران

فهرست مندرجات

یادداشت ویرایش چهارم - هشت / یادداشت ویرایش سوم - هشت / یادداشت ویرایش دوم - هشت / پیشگفتار - ده

بخش اول: مقدمه و تعاریف

زبان-۲ / زبان فارسی-۲ / خط فارسی-۲ / واج-۳ / واجگاه-۴ / قواعد واجی-۴ / هجا-۴ / صامت-۴ / مصوت (واکه)-۶ / تنوع کاربرد نشانه‌ها-۶ / مصوت مرکب-۷ / قواعد هم‌نشینی-۸ / مقوله‌های دستوری: جمله، فعل، اسم-۸ / ضمیر-۹ / صفت-۹ / قید-۹ / نقش‌نما (حرف)، شبه‌جمله-۱۰ / گروه، واژه، تکواژ-۱۱ / نقش گروه‌ها و واژه‌ها: نهاد، مفعول، قید، متمم-۱۴ / مسند-۱۵ / تمیز-۱۵ / سناد-۱۵ / صفت، مضاف الیه، بدل، معطوف، تأکید-۱۶ / مقوله‌های هفتگانه و نقش‌ها-۱۷ / تغییر مقوله-۱۷ / ظرف ساخت، روساخت-۱۸

بخش دوم: فعل

فعل-۲۲ / ویژگی‌های فعل-۲۲ / شخص-۲۳ / شمار (جمع و مفرد)-۲۳ / صرف فعل-۲۳ / بن فعل-۲۳ / شناسه-۲۴ / ساده‌ترین ساخت‌های فعل-۲۴ / زمان فعل-۲۴ / مصدر-۲۵ / اجزای پیشین فعل-۲۵ / ساختمان فعل-۲۵ / فعل‌های ساده-۲۶ / فعل‌های پیشوندی-۲۶ / فعل‌های پیشوندی مرکب-۲۷ / فعل‌های مرکب-۲۷ / همکردهای فارسی-۲۸ / راه‌های تشخیص فعل مرکب-۳۱ / عبارت‌های فعلی-۳۱ / فعل‌های ناگذر یک شخصه-۳۲ / عبارت‌های کنایی-۳۲ / ساختمان فعل‌های ساده فارسی-۳۴ / افعال معروف گروه اول-۳۴ / افعال معروف گروه دوم-۳۵ / افعال معروف گروه سوم-۳۶ / افعال معروف گروه چهارم-۳۷ / افعال معروف گروه پنجم-۳۸ / افعال معروف گروه ششم-۳۹ / افعال معروف گروه هفتم-۳۹ / افعال معروف گروه هشتم-۴۰ / مشتقات

فعل-۴۱ / ساخت‌های اسمی و وصفی با بُن ماضی-۴۱ / ساخت‌های اسمی و وصفی با بُن مضارع-۴۴ / زمان‌های فعل-۴۹ / زمان تقویمی (نجومی) و زمان دستوری-۴۹ / ماضی ساده (ماضی مطلق، گذشته‌ی ساده)-۵۰ / مهمترین موارد استعمال ماضی ساده (ماضی مطلق)-۵۱ / ماضی نقلی-۵۲ / مهمترین موارد استعمال ماضی نقلی-۵۲ / حذف فعل کمکی در ماضی نقلی-۵۳ / ماضی استمراری-۵۴ / مهمترین موارد استعمال ماضی استمراری-۵۴ / ماضی نقلی مستمر-۵۵ / مورد استعمال ماضی نقلی مستمر-۵۵ / ماضی بعید (دور)-۵۶ / مهمترین موارد استعمال ماضی بعید-۵۶ / ماضی ابعید (دورتر)-۵۷ / مهمترین موارد استعمال ماضی ابعید-۵۷ / ماضی التزامی-۵۸ / مهمترین موارد استعمال ماضی التزامی-۵۹ / ماضی مستمر (ملموس)-۶۰ / موارد استعمال ماضی مستمر (ماضی ملموس)-۶۰ / ماضی مستمر نقلی-۶۱ / مضارع-۶۱ / مضارع اخباری-۶۱ / مهمترین موارد استعمال مضارع اخباری-۶۲ / مضارع التزامی-۶۳ / مهمترین موارد استعمال مضارع التزامی-۶۳ / مضارع مستمر (مضارع ملموس)-۶۵ / مورد استعمال مضارع مستمر-۶۵ / آینده (مستقبل)-۶۵ / مهمترین موارد استعمال آینده-۶۶ / امر-۶۶ / تغییر مقوله در فعل-۶۷ / فعل دعا-۶۷ / ناگذر و گذرا (لازم و متعدی)-۶۸ / فعل‌های دو وجهی-۶۹ / معلوم و مجهول-۷۱ / موارد استعمال فعل مجهول-۷۲ / فعل ربطی (اسنادی)-۷۲ / فعل کامل و فعل ناقص-۷۳ / فعل‌های کمکی (معین)-۷۴ / فعل‌های شبه‌کمکی (شبه‌معین)-۷۵ / فعل‌های غیرشخصی-۷۵ / نفی و اثبات در فعل-۷۵ / وجه فعل-۷۶ / فعل وصفی-۷۸ / فعل‌های لحظه‌ای و تداومی-۷۹

بخش سوم: اسم

اسم-۸۴ / * ویژگی‌های اسم-۸۴ / اقسام اسم-۸۴ / اسم جامد، اسم مشتق-۸۴ / اسم خاص، اسم عام-۸۵ / شناس (معرفه) و ناشناس (نکره)-۸۶ / * نشانه‌های شناس-۸۸ / نکره‌ی مخصصه-۸۹ / بررسی اسم از جهت شمار: اسم‌های مفرد، جمع، اسم جمع-۸۹ / اسم جمع-۹۳ / جمع‌های عربی در فارسی-۹۳ / اسم ساده، اسم مرکب-۱۰۰ / ویژگی ترکیبی زبان فارسی-۱۰۰ / انواع اسم‌های مرکب-۱۰۳ / اسم ذات، اسم معنی-۱۰۴ / وابسته‌های اسم (گروه اسمی)-۱۰۵ / نخست - وابسته‌های پیشین-۱۰۵ / دوم - وابسته‌های پسین-۱۰۵ / اتباع-۱۰۵ / انواع اتباع-۱۰۷ / اسم آلت-۱۰۹ / نام آوا (اسم صوت)-۱۰۹ / اسم مصغر-۱۱۰ / مصدر-۱۱۱ / مصدر مرخم (بریده)-۱۱۱ / اسم مصدر-۱۱۲ / اقسام اسم مصدر-۱۱۲ / مناسبات سه‌گانه‌ی کلمه‌ها-۱۱۷ / نقش‌های اسم-۱۱۸ / کاربرد اسم در جمله-۱۱۸ / نقش نهادی-۱۱۸ / نهاد مؤول (گشتاری)-۱۲۰ / مطابقت فعل (شناسه=نهاد پیوسته) با نهاد جدا-۱۲۱

نقش مسندی- ۱۲۴ / نقش مفعولی- ۱۲۴ / نهاد مفعولی (مسندُ الیه مفعولی)- ۱۲۵ / مفعول مؤول- ۱۲۷ / نقش متممی- ۱۲۷ / متمم فعل - متمم قید- ۱۲۸ / نقش ندایی (منادایی)- ۱۲۸ / نقش تمیزی- ۱۲۹ / نقش قیدی- ۱۳۱ / نقش وصفی (صفتی)- ۱۳۲ / نقش اضافی (مضاف الیهی)- ۱۳۲ / اقسام اضافه- ۱۳۴ / اضافه‌ی گسته- ۱۳۷ / نقش‌های تبعی- ۱۳۷ / نقش بدلی- ۱۳۸ / فرق بدل با صفت و مضاف الیه- ۱۳۸ / نقش معطوف- ۱۳۹ / نقش تکرار- ۱۳۹ / گروه اسمی (هسته-وابسته)- ۱۴۰

بخش چهارم: صفت

صفت- ۱۴۴ / اقسام صفت- ۱۴۴ / صفت بیانی- ۱۴۴ / ساختار صفت بیانی- ۱۴۵ / اقسام صفت بیانی- ۱۴۵ / صفت ساده- ۱۴۶ / صفت فاعلی- ۱۴۶ / صفت مفعولی- ۱۴۹ / صفت نسبی- ۱۵۲ / صفت لیاقت- ۱۵۷ / صفت ساده، صفت مرکب- ۱۵۸ / اقسام صفت مرکب- ۱۵۸ / صفت جامد، صفت مشتق- ۱۶۴ / صفات منفی- ۱۶۴ / درجات صفت بیانی- ۱۶۶ / کاربرد صفات برتر و برترین- ۱۶۸ / صفت اشاره- ۱۶۹ / صفت شمارشی- ۱۷۲ / صفت شمارشی اصلی- ۱۷۲ / صفت شمارشی ترقیبی- ۱۷۴ / صفت شمارشی کسری- ۱۷۴ / صفت شمارشی توزیعی- ۱۷۵ / صفت پریشی- ۱۷۵ / صفت تعجبی- ۱۷۶ / صفت مبهم- ۱۷۶ / صفت پسین، صفت پیشین- ۱۷۸ / یادآوری- ۱۷۹ / کاربرد صفت بیانی- ۱۷۹ / تعدد صفت و موصوف- ۱۸۰ / فرق صفت و موصوف با مضاف و مضاف الیه- ۱۸۱ / کاربرد صفات اشاره- ۱۸۲ / کاربرد صفات شمارشی- ۱۸۳ / ممیزها- ۱۸۳ / صفت شمارشی کسری- ۱۸۶ / صفت شمارشی توزیعی- ۱۸۶ / صفات پریشی- ۱۸۸ / صفت تعجبی- ۱۸۸ / صفت‌های مبهم- ۱۸۸

بخش پنجم: ضمیر

ضمیر، هسته‌ی گروه اسمی- ۱۹۲ / ضمیرهای شخصی- ۱۹۲ / اقسام ضمیر شخصی- ۱۹۳ / حذف مرجع ضمیر شخصی- ۱۹۵ / کاربرد مؤدبانه‌ی ضمیرهای شخصی مفرد- ۱۹۵ / ضمیر مشترک- ۱۹۵ / ضمیر اشاره- ۱۹۷ / ضمیرهای پریشی- ۱۹۸ / ضمیر تعجبی- ۱۹۹ / ضمیرهای مبهم- ۱۹۹ / کاربرد و نقش ضمیرها- ۱۹۹ / کاربرد ضمیرهای شخصی- ۲۰۰ / ضمیرهای شخصی جدا (منفصل)- ۲۰۰ / ضمیرهای شخصی پیوسته- ۲۰۱ / کاربرد ضمیرهای مشترک- ۲۰۵ / کاربرد ضمیرهای اشاره- ۲۰۹ / کاربرد ضمیرهای پریشی- ۲۱۴ / کاربرد ضمیر تعجبی- ۲۱۹ / کاربرد ضمیرهای مبهم- ۲۲۰ / اسم مبهم (ضمیر مبهم)- ۲۲۰ / فرق صفات‌های اشاره و پریشی و مبهم با ضمیرهای اشاره و پریشی مبهم- ۲۲۴

بخش ششم: قید

قید-۲۲۸ / فرق قید یا گروه قیدی با مسند-۲۲۹ / اقسام قید (از جهت مقوله‌ی دستوری)-۲۳۰ /
قید مختص-۲۳۰ / قید مشترک-۲۳۳ / اقسام قید (از جهت ساختار)-۲۳۶ / قید ساده-۲۳۷ /
قید مرکب-۲۳۷ / گروه یا عبارت قیدی-۲۳۸ / قید مؤول (گشتاری)-۲۳۹ / اقسام قید (از جهت
مفهوم)-۲۴۰ / قید از جهت مفهوم-۲۴۰ / قید زمان (کلمه‌ها و ترکیب‌هایی که می‌توانند قید زمان
باشند)-۲۴۰ / قید مکان-۲۴۱ / قید مقدار (کمیت)-۲۴۲ / قید کیفیت (چگونگی)-۲۴۲ / قید
حالت-۲۴۲ / قید آرزو (تمنا)-۲۴۳ / قید تأسف-۲۴۳ / قید تعجب-۲۴۴ / قید قصد-۲۴۴ /
قید تدریج-۲۴۴ / قید تکرار-۲۴۴ / قید تفسیر-۲۴۵ / قید ترتیب-۲۴۵ / قید پرسش-۲۴۵ / قید
استثنا-۲۴۶ / قید نفی-۲۴۶ / قید تصدیق و تأکید-۲۴۶ / قید تردید-۲۴۶ / قید تشبیه-۲۴۶ /
قید علت-۲۴۷ / قید انحصار-۲۴۷ / قید تبری و ادب-۲۴۷ / قید اختصار-۲۴۸ / اقسام قید (از
حیث نشانه)-۲۴۸ / شناخت قید در جمله-۲۴۸

بخش هفتم: شبه جمله (صوت)

شبه جمله-۲۵۰ / شبه جمله‌ی تفسیر-۲۵۴ / کاربرد شبه جمله-۲۵۴

بخش هشتم: نقش نما (حرف)

ساختمان حرف ربط-۲۵۹ / مهمترین حرف‌های ربط مرکب-۲۵۹ / معنی و کاربرد حرف‌های ربط
ساده-۲۵۹ / حرف ربط تأویلی-۲۶۲ / ساختمان حرف اضافه-۲۶۷ / حرف‌های اضافه‌ی ساده،
معنی و کاربرد آن‌ها-۲۶۹ / کسره‌ی اضافه-۲۷۸ / رابطه‌ی حرف اضافه با فعل-۲۷۸ / حرف
نشانه-۲۸۰ / نقش‌نمای اضافه: کسره-۲۸۱

بخش نهم: وندها (پیشوند، میانوند، پسوند)

وندها-۲۸۴ / پیشوندها-۲۸۴ / پسوندها-۲۹۰ / میانوند-۳۰۷

بخش دهم: جمله

جایگاه و ترتیب اجزای جمله-۳۱۷ / اقسام جمله-۳۲۱ / اقسام جمله از حیث مفهوم و چگونگی
بیان-۳۲۱ / جمله‌ی دستورمند (مستقیم)، جمله‌ی نادرست‌رمند (غیرمستقیم)-۳۲۲ / جمله‌ی فعلی،
جمله‌ی اسنادی، جمله‌ی بی‌فعل-۳۲۲ / جمله‌ی مستقل، جمله‌ی ساده، جمله‌ی مرکب-۳۲۳ / جمله‌ی
هسته (پایه)، جمله‌ی وابسته (پیرو)-۳۲۵ / تشخیص جمله‌ی هسته (پایه) از وابسته (پیرو)-۳۲۵ /
جمله‌های هم‌پایه-۳۲۶ / جمله‌ی مثبت، جمله‌ی منفی-۳۲۷ / جمله‌ی معترضه-۳۲۷ / جمله‌های
پیوسته-۳۲۸ / پریشی کردن جمله-۳۲۸ / تنازع-۳۲۸ / حذف در جمله-۳۳۱ / حذف

فعل- ۳۳۲ / حذف فعل به قرینه‌ی لفظی- ۳۳۳ / حذف فعل به قرینه‌ی معنوی- ۳۳۴ / حذف نهاد- ۳۳۵ / حذف مسند- ۳۳۶ / حذف مفعول- ۳۳۶ / حذف متمم- ۳۳۷ / حذف حرف اضافه- ۳۳۷ / حذف حرف ربط- ۳۳۷ / حذف اجزای دیگر جمله- ۳۳۸

بخش یازدهم: دستور تاریخی

زبان- ۳۴۲ / کاربردهای کهن فعل- ۳۴۴ / کاربردهای کهن اسم- ۳۵۷ / کاربردهای کهن صفت- ۳۶۱ / کاربردهای کهن ضمیر- ۳۶۳ / کاربرد کهن قید- ۳۶۸ / کاربردهای کهن حرف- ۳۶۹ / کاربرد کهن وندها (پیشوندها و پسوندها و میانوندها)- ۳۷۴ / کاربرد کهن شبه جمله (صوت)- ۳۷۵ / کاربردها و ترکیب‌های کهن جمله- ۳۸۰

کتابنامه- ۳۸۴

نمایه- ۳۸۷

www.ketab.ir

یادداشت ویرایش چهارم

اخيراً در کتاب‌های فارسی و دستور دوره‌ی دبیرستان تغییراتی داده شده و مطالبی از کتب زبان‌شناسی بر آنها افزوده‌اند، در ویرایش چهارم سعی شده است این تغییرات و مطالب تازه در این ویرایش نیز وارد شود و کتاب با کتاب‌های درسی بیشتر هماهنگ گردد.

مؤلفان

تابستان ۱۳۹۰

یادداشت ویرایش سوم

در این ویرایش سعی شده است، نظراتی که اخیراً از سوی دبیران و استادان اظهار شده است در کتاب اعمال شود، نیز با تغییرات کتاب‌های درسی دوره‌ی دبیرستان هماهنگ گردد. سپاس می‌داریم از همه‌ی کسانی که با نقد و اظهار نظر خود ما را یاری کرده‌اند.

مؤلفان

تابستان ۱۳۸۵

یادداشت ویرایش دوم

وقتی که هفت سال پیش، این کتاب را به چاپ می‌سپردیم، هرگز گمان نمی‌بردیم که تا این حد در پیشگاه دوستداران زبان فارسی و استادان و دانشجویان دانشگاه‌ها در منصفی قبول و پسند نشیند و در مدت کوتاهی بیش از ده بار تجدید چاپ شود و در برخی از دانشگاه‌ها به عنوان کتاب درسی تدریس گردد و به کلاس‌های زبان فارسی در دیگر کشورها راه یابد. ما از این خدمت ناچیزی که انجام داده‌ایم مسروریم و سپاس می‌داریم هم از همه‌ی کسانی که آن را پسندیده و در معرفی و انتشار آن کوشیده‌اند و هم از کسانی که ما را به لغزش‌های کتاب متوجه ساخته‌اند. بخصوص باید نام ببریم از دو تن از دوستان دانشمند: آقای دکتر جعفر شعار و آقای رحیم ذوالنور، که این کتاب را از آغاز تا پایان با دقت خوانده و نکته‌های بسیاری را یادآوری کرده‌اند. ما همه‌ی آن یادآوری‌ها را با توجهی درخور با دیدی حق‌شناسانه بررسی کردیم و آنچه را لازم بود به صلاح آوردیم نیز مطالب جدیدی به کتاب افزودیم و آنچه را زاید به نظر می‌رسید کاستیم. اینک ویرایش دوم کتاب با تجدید نظری اساسی چاپ و منتشر می‌شود. امیدواریم همچنان با اقبال استادان و

دانشجویان و دیگر دوستداران زبان فارسی رو برو گردد و باز هم هر نکته‌ای به نظر می‌رسد، به مؤلفان یادآوری فرمایند. نیز بایسته است گفته شود که علاقه‌ی اولیای مؤسسه انتشارات فاطمی، به‌ویژه آقای ایرج ضرغام را به چاپ و نشر و نیز به ویرایش دوم کتاب، ارج می‌نهم و از همه‌ی آنان سپاسگزاریم. بهروزی و نیک‌فرجامی بهره‌ی همه‌ی دوستداران زبان فارسی باد.

مؤلفان

تابستان ۱۳۷۲

www.ketab.ir

پیشگفتار

نخست باید به این پرسش پاسخ گفت که هدف از یادگیری دستور زبان چیست؟ می‌دانیم که اساس یادگیری زبان و درست سخن گفتن و درست نوشتن، تمرین و ممارست است نه آموختن دستور زبان؛ کسی زبان را درست می‌آموزد که بسیار بشنود، بسیار سخن بگوید، بسیار بخواند و بسیار بنویسد و البته در همه‌ی آنها دقت بگمارد. بسیاری از نویسندگان معروف که امروزه ما در استقراء قواعد دستور از آثار آنان مثال می‌آوریم، دستور نخوانده بوده‌اند و دستور نمی‌دانسته‌اند. اما با تمرین و ممارست و دقت و غور در آثار نویسندگان دیگر و طبیعت زبان که در محاورات اکثریت مردم تجلی می‌کند، روح زبان را دریافته و آن را به درستی به کار برده‌اند. این سخنان درست است؛ اما بدان معنی نیست که دانش‌آموزان و دانشجویان نیازی به فراگیری دستور ندارند؛ زیرا برای شناخت درست و علمی زبان و برای جلوگیری از نابسامانی و گزینش‌های نابجای واژه‌ها و نیز عملکرد درست در واژه‌سازی در مقابل مفاهیم جدیدی که وارد جامعه می‌شوند یا در جامعه پدید می‌آیند و نیز در مدارس و سازمان‌های انتشاراتی برای توجیه و روشنگری تصحیحاتی که در نوشته‌ها و مقاله‌ها و کتاب‌ها به عمل می‌آید و نیز برای سهولت یادگیری زبان‌های بیگانه، آموختن دستور، اگر ضرورت نداشته باشد، سودمند است و سودمندی آن در حدی است که ما را وادار می‌کند دستور یاد بگیریم و درست هم یاد بگیریم.

از این‌ها فراتر برای یاد گرفتن دانش زبان‌شناسی - که گسترده‌ی روزافزون آن با دانش‌های گوناگون از ادبیات گرفته تا فیزیک و از فلسفه و تاریخ گرفته تا صنعت ماشین ترجمه، دامن به دامن می‌ساید و در دنیای آینده نقشی بس ارزنده در زندگی بشری به عهده خواهد داشت - نیز یاد گرفتن دستور ضروری است و در واقع دستور زبان به معنی درست کلمه همان زبان‌شناسی است؛ اما حقیقت این است که هنوز دستور زبان فارسی با دانش زبان‌شناسی نتوانسته است پیوندی استوار بیابد و در این راه دشواری‌ها و در دستورهای فارسی نابسامانی‌هایی وجود دارد.

یکی از نابسامانی‌هایی که در کار دستورنویسی هست، آمیختگی گونه‌های زبان در آن‌هاست. در

ایضاح این نکته باید گفت زبان از آنجا که پدیده‌ی اجتماعی است در طول زمان همراه با تحولات اجتماعی دگرگون می‌شود؛ از این رو، زبان امروز با زبان پنجاه سال پیش فرق دارد و زبان صد سال پیش با زبان دویست سال پیش؛ و همچنین زبان زمان‌های دیگر با هم یکسان نیستند. زبان فارسی نیز مانند هر زبان دیگر در طول عمر دراز خود دگرگونی‌های فراوان پیدا کرده است. معمولاً زبان فارسی را از نظرگاه تاریخی به فارسی باستان، فارسی میانه و فارسی نو تقسیم می‌کنند. فارسی نو به آن زبانی گفته می‌شود که از حدود هزار و دویست سال پیش در ایران رایج بوده و آثاری به نثر و نظم از آن برجای مانده است؛ اما همین فارسی نو نیز دگرگونی‌هایی در طول زمان پیدا کرده است، چنانکه زبان دوره‌ی قاجاریان با زبان دوره‌ی غزنویان تفاوت‌های آشکار دارد. علاوه بر این، زبان فارسی از نظر مکان نیز دارای گونه‌های متفاوتی است. مثلاً زبانی که در کرمان بدان سخن می‌گویند نه تنها از جهت لهجه، بلکه از جهت واژگان نیز با زبان فارسی تهران متفاوت است. در خود تهران نیز مانند دیگر شهرها لافل دو گونه زبان می‌توان تشخیص داد: زبان گفتار و زبان نوشتار. مثلاً در تهران موقع حرف زدن می‌گویند: «وقتی که علی اومد خونه بهش گفتم». در حالی که صورت نوشتاری این عبارت چنین است: «وقتی که علی به خانه آمد به او گفتم».

در این کتاب از دستور زبانی سخن به میان آمده که زبان فارسی امروز مرکز ایران یعنی تهران و زبان نوشتار است نه زبان گفتار. اما از آنجا که متن‌های کهن فارسی عموماً در مدارس و دانشگاه‌ها تدریس می‌گردد، مختصری از دستور تاریخی زبان فارسی را نیز در پایان کتاب آورده‌ایم و در مواردی که کاربرد مشترک میان زبان نوشتاری امروز و زبان کهن هست، در اغلب صفحات کتاب از شواهد کهن نیز استفاده کرده‌ایم. ایرادی دیگر که زبان‌شناسان بر دستورهای فارسی وارد می‌دانند، تکیه‌ی دستورنویسی بر معیارهای معنایی است. در حالی که زبان‌شناسان از تکیه بر معیارهای معنایی پرهیز می‌کنند و اساس تطبیق را بر معیارهای لفظی، یعنی ساخت زبان قرار می‌دهند؛ لیکن از آنجا که هیچ‌کدام از این نوع تحقیقات درباره‌ی زبان فارسی هنوز به آنجا نرسیده است که بتوان دستور جامعی بر مبنای آن‌ها تألیف کرد، به ناچار کتاب‌هایی که برای تدریس در مدارس و دانشگاه‌ها تألیف می‌گردد تلفیقی از دستورهای موجود و ما لهم از دستورنویسی سنتی خواهد بود و البته تا حد امکان باید از تحقیقات زبان‌شناسان نیز بهره‌جویی گردد و این کاری است که مؤلفان کتاب حاضر تا آنجا که توانسته‌اند انجام داده‌اند.

مؤلفان این کتاب در سال‌های پیش، چند دوره دستور زبان فارسی، برای تدریس در مدارس دوره‌ی راهنمایی، دبیرستان، دانشسراهای مقدماتی و راهنمایی تألیف کرده بودند. برخی از آن کتاب‌ها، از جمله دستورهایی که برای تدریس در مدارس راهنمایی تألیف کرده‌اند، هم اکنون جزء کتاب‌های رسمی وزارت آموزش و پرورش در مدارس تدریس می‌شود.^۱ کسانی که این کتاب‌ها را دیده و پستندیده بودند با همه‌ی

۱. در سال‌های اخیر به وسیله‌ی کارشناسان وزارت آموزش و پرورش تغییراتی در این کتاب‌ها داده شده است. بسیاری از این تغییرات مورد تأیید مؤلفان نیست.

کاستی‌هایی که در آن‌ها هست و مؤلفان خود در پیشگفتاریکی از آن کتاب‌ها بدان‌ها اشاره کرده‌اند^۱، توصیه می‌کردند که کتاب دستوری همگانی برای استفاده‌ی عموم، اعم از دانش‌آموزان دبیرستان‌ها و دانشجویان دانشگاه‌ها و دیگر طالبان، بر متوال همان کتاب‌ها تدوین گردد. این کتاب و کتابی که پیش از این به‌وسیله‌ی مؤسسه‌ی انتشارات فاطمی، با نام دستور زبان فارسی ۱ چاپ و منتشر شده است؛ بنا به آن توصیه و برای برآورده کردن نیازی که به کتاب‌هایی از این نوع هست، تألیف شده و تلفیقی است از مطالب آن کتاب‌ها، الا آنکه در مواردی که مؤلفان توانسته‌اند کوشیده‌اند از تحقیقات جدید بهره‌گیرند و از نابسامانی‌ها و کاستی‌هایی که در آن کتاب‌ها راه یافته بود، بپرهیزند.

با این همه ادعا ندارند آنچه گرد آورده‌اند و آنچه خود دریافته‌اند عاری از سهو و خطا باشد. به یقین دستورشناسان دانشمند و استادان زبان‌شناس در آن، کاستی‌ها و لغزش‌های فراوان خواهند یافت. امید است در آنچه از این دست می‌یابند با اغماض ننگرند و خطاپوشی نکنند؛ بلکه اشتباهات را گوشزد مؤلفان کنند تا اگر عمر و فرصت و توفیقی باشد در چاپ‌های بعدی در رفع آن‌ها بکوشند و کتاب را به اصلاح آرند. باشد که از این راه بتوانند گامی اگر چه خرد در گسترش و اعتلای دستورنویسی بردارند.

حسن انوری - حسن احمدی گیوی

تهران - ۱۳۶۷

۱. دستور زبان برای سال اول دانشسراهای راهنمایی، تهران ۱۳۵۱.